

MATEU IBARS, María Dolores: *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón. Siglos IX-XVIII. I. Texto y transcripciones*. Barcelona, PUB, 1991. *II. Láminas*. Barcelona, PUB, 1980.

Malgrat l'aparició tan distanciada del primer volum respecte al segon, com bé s'indica a l'encapçalament, cal encomiar les autores i la Universitat de Barcelona, i els seus rectors per aquesta publicació tan densa, de gran talla científica (que correspon a les Dres. Mateu Ibars) i d'un gran esforç econòmic (que emprengué el Dr. Badia, quan era rector). Voluminós llibre, sobretot el primer, dotat, d'altra banda, d'una qualitat humanística ben remarcable. Les paraules del rector esmentat són encertades en elogiar en el segon volum, publicat l'any 1980, aquest nou repertori bàsic de la nostra cultura, relatiu a la Corona d'Aragó «realidad política, demográfica, cultural, económica...». Quant a les autores, Badia elogia la seva vinculació a la tradició universitària en el camp de la història i de la paleografia i diplomàtica. El jove rector Josep Maria Bricall, el 1991, manifestava, pel seu cantó, la satisfacció de posar la dovella que tanca l'arc d'entrada a l'estudi de tants materials procedents de tants centres; ponderava, finalment, els rics índexs i felicitava les autores per l'obra acabada.

Obra realment monumental i que s'ha de considerar com una nova i gran aportació a la matèria, amb una gran base d'erudició llatina i humanística, que ofereix un conjunt documental de 440 textos, escollits per llur personalitat paleogràfica d'entre prop d'un miler de documents, i que compta amb el suport de directors i responsables de seccions d'arxius i biblioteques catalanes, aragoneses, mallorquines, valencianes, sardes, sicilianes i napolitanes. Aquesta riquesa documental abraça des de l'any 815 [sic] fins al 1797 i enclou així les distintes sobiraniaes de la Corona d'Aragó: de quan tot just es formaven Catalunya i Aragó, des del segle XIII respecte a Mallorca i València, i encara un xic més tard de Sicília, Sardenya i, finalment, de Nàpols. L'extensió cronològica ateny des dels temps en què realment no existia encara la Corona d'Aragó fins als darrers decennis d'aquesta singular unió personal —que és la denominació que més escau a l'esmentada Corona— respectada encara pels sobirans austríacs.

Si certament la preparació, la redacció i l'edició dels dos volums impressiona, la dificultat de fer-ne una recensió no és més petita: davant de la monumentalitat de l'obra caldria una desmesurada consideració que no és permesa en un apèndix d'una revista que vol donar a conèixer les aportacions bibliogràfiques més importants, i aquesta n'és una.

Un resum de l'índex pot donar una idea, pal·lida però, de la grandiositat de l'obra i especialment del volum primer. S'encapçala el capítol primer

amb un estudi sobre grafies llibràries i documentals a la Corona d'Aragó, s'hi assenyalen vuit períodes; aquests són pre-romànic, romànic, cistercenc, gòtic mediterrani, gòtic humanístic, renaixement, barroc i neoclàssic. A cada període hi ha l'emmarcament històric juntament amb la caracteriologia paleogràfica, tant respecte als documents com als còdexs. En els primers períodes, els comentaris històrics adquireixen tal extensió que sobrepassen l'interès paleogràfic, com s'esdevé en els períodes pre i romànic.

Volem recollir ací, respecte a la denominació de l'escriptura pròpia dels primers cicles —pre-romànic i romànic—, que, amb satisfacció, hem constatat que s'empra l'expressió de lletra comtal catalana; diem amb satisfacció perquè recordem que en la nostra tesi doctoral (editada amb el nom d'*El Archivo condal de Barcelona...* Barcelona, CSIC, 1948) titllàrem d'«escriptura condal (aquella) que no es desde luego, visigótica, pero tampoco plenamente carolingia, aunque participa de muchos rasgos de este tipo; a esta letra la denominamos en el curso de este Estudio... escritura condal...» (Vegeu-ne la p. 20 del dit llibre). Los autores estenen aquesta denominació fins ben entrat el segle XII (vegeu-ne el doc. 31, de Ramon Berenguer IV, any 1148 del volum de làmines i la pàgina 480 del primer volum) i afegeixen a «escriptura condal» l'adjectiu «catalana».

A continuació de l'estudi de distints períodes històrico-paleogràfics que hem assenyalat, segueix un llarg apartat sobre la tan interessant qüestió de l'edició de textos i, concretament, de la puntuació; s'assenyala un veritable *status quaestionis* del tema.

Segueix després una apreciable col·laboració del professor Casula sobre l'escriptura a Sardenya a l'època aragonesa, una altra del professor Ciccarelli respecte a Sicília i una tercera de la professora Mazzoleni sobre Nàpols.

En el capítol segon es troben extenses pàgines sobre els centres documentals que han estat utilitzats per a la tria i reproducció de les 440 reproduccions, segons un ordre alfabètic de les ciutats on estan situats els arxius o les biblioteques, des dels de la ciutat de Barcelona fins als de Saragossa.

Després es comencen els estudis dels documents i manuscrits que s'ofereixen, analitzats i transcrits degudament, en el segon volum, és a dir, el de les Làmines; aquest estudi es fa prenent com a base els períodes a què abans hem fet referència.

Aquest estudi resulta molt minuciós des del primer període pre-romànic i romànic com també cistercenc, corresponents als cicles visigòtic-carolingi i monacal: des del primer document, la cèlebre consagració de la Catedral de la Seu d'Urgell, datada per les autores l'any 815, fins al segle XVIII.

Però de cada document i abans de la transcripció es fan una sèrie de puntualitzacions al voltant de les exigències d'una edició diplomàtica (signes emprats, morfologia de les lletres cursives, sigles, criteris de transcripció, etc.). A continuació s'ofereixen els detalls de cada document estudiat: sig-

natura, matèria escriptòria, qualitat (original o còpia), mida, data tòpica, cronologia reduïda i regest. Finalment, al marge s'il·lustren les lletres del document amb uns dibuixos de l'alfabet...

L'abundància de notes i l'anàlisi tan minuciosa van paral·lelament amb les transcripcions tan puntuals i correctes.

El volum és enriquit amb una sèrie d'índexs (nominum, locum, rerum, auctorum, academiarum, miscellaneorum, studiorum i imaginum).

El segon volum —recordem que és el que va aparèixer primer, l'any 1980— és el de les làmines: principalment constitueix la base de tota l'obra: els models de distintes escriptures de documents i de manuscrits. El volum comprèn la relació dels vuit estils o períodes que hem assenyalat al principi, una relació cronològica dels comtes i reis i una sèrie d'índexs que es refereixen a sigles, làmines, cronologia dels documents publicats i llur procedència, nomenclatures de les escriptures, etc. Dades, moltes d'aquestes, que es justificaven l'any 1980 quan encara no existia el primer volum, del 1991.

Bàsicament, però, aquest volum consisteix en un valuós àlbum de paleografia de la Corona d'Aragó amb una riquesa ben remarcable: en total 414 làmines (440 reproduccions). L'edició és ben curosa, malgrat que el contrast entre les lletres reproduïdes i el fons del document fa que les lletres ressalzin poc; hi manca doncs contrast que en facilitaria la lectura.

L'evolució de l'escriptura es pot seguir sistemàticament des de la visigòtica, tant en la documentació com en la lletra llibrària.

El voluminós llibre de les doctores Mateu Ibars posa d'antuvi un problema, el de l'àmbit geogràfic-polític, que a la vegada també comprèn l'històric: el concepte de Corona d'Aragó, quan realment fou un conjunt d'estats units primer com a unió personal i altres regnes d'una manera anàloga. El problema estaria en si aquest conjunt fou també totalment cultural i que permetés un estudi d'aquesta categoria. L'intent, però, sembla reeixit, sobretot a partir de l'existència de tal Corona, car abans del segle XIV és difícil parlar del conjunt.

La datació del primer document, el de la consagració de la Catedral d'Urgell, no sembla avui que pugui acceptar-se; aquesta consagració se situa a l'any 815, després dels estudis del P. Baraut a *Urgelia*.

Semblaria que podia haver-hi hagut alguna referència als problemes de cronologia dels reis francs, car la referència de la pàg. 408 ens sembla escassa, sobretot comparant-la amb qüestions numismàtiques que en altres capítols es poden considerar excessives.

Malgrat el que hem dit de l'«escriptura comtal catalana», ens embla que respecte a la terminologia escripturística no hi ha explicació clara: recordem algunes definicions de les pàgines 418, 422 i 424.

Ja hem assenyalat que les làmines resulten poc clares d'edició; llàstima que sigui així ja que estan impreses sobre paper cuixé o «printing», sobre-

tot si tenim presents els avenços que s'han fet en l'art tipogràfic; això es veu encara més si hom les compara amb edicions d'anys enrere, com les dels àlbums de Millares Carlo (1923) o Garcia Villada (1929). Les simples fotocòpies dels àlbums que el professor Alturo reparteix en els mestratges d'Arxivística a les seves classes són més clars.

Que hi pugui haver defectes en uns llibres voluminosos com aquests, no en treu en absolut el gran valor i àdhuc la valentia de preparar i editar aquesta obra, que marcarà època sens dubte i que noves generacions hauran de tenir en compte dintre de la ciència paleogràfica del nostre país.

Frederic Udina i Martorell